

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2018 | 1.
LX. ÉVFOLYAM | SZÁM

Gálfi Emőke
Gyulafehérvár falakon kívüli főtere

Rüsz-Fogarasi Enikő
Kolozsvár számadásai a fejedelemség korában

Priszlinger Zoltán
Wesselényi Miklós szembaja és vaksága

Hantos-Varga Márta
Marxista együttműködés-javaslatok
és azok katolikus recepciója 1937-ben

Andreas Schmidt-Schweizer
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja
a Német Szövetségi Köztársaságban
(1956 ősztől 1957 tavaszáig)

TARTALOMJEGYZÉK

LX. évfolyam, 2018. 1. szám

TANULMÁNYOK

- Gálfi Emőke** • Gyulafehérvár falakon kívüli főtere
és a városvezető réteg a 16. század végén 3
- Rüsz-Fogarasi Enikő** • Kolozsvár számadásai
és a kolozsvári városgazdálkodás a fejedelemség korában 17
- Priszlinger Zoltán** • Egy betegség hétköznapijai.
Wesselényi Miklós szembaja és vaksága naplóbejegyzései tükrében 35
- Hantos-Varga Márta** • Mérgezett gyógyszer?
Marxista együttműködés-javaslatok és azok katolikus recepciója
1937-ben 69

MŰHELY

- Barabás Gábor** • Pápai káplánok a 13. századi Magyarországon.
Szentszéki megbízások és helyi karriererek 97
- Horváth Gyula Csaba** • A báni méltóság és viselői a 18. században 119
- Füreder Balázs** • A Balassa család konyhája és konyhai eszközei
a kora újkortól a 19. század közepéig 129
- Andreas Schmidt Schweizer** • „Kiemelt bánásmód.”
A magyar menekültek fogadtatása és integrációja
a Német Szövetségi Köztársaságban (1956 ősztől 1957 tavaszáig) 137

MÉRLEG

- Fedeles Tamás** • Fegyverek, seregek, háborúk.
Kézikönyv a középkori magyar hadtörténetről 153

MEGEMLÉKEZÉS

- Gyáni Gábor** • Szabó Dániel (1946–2017) 165

PÁPAI KÁPLÁNOK A 13. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON Szentszéki megbízások és helyi karrierek

BARABÁS GÁBOR

.....
The study examines one of the institutions of the medieval papacy, that of the personal chapel of the pontiffs, its members, and the Hungarian connections of the activities of papal chaplains in the High Middle Ages. It was basically by two ways that clerics of the Holy See got into connection with the Hungarian Kingdom or at least with Hungarian-related issues. Some of them emerge as papal delegates in the sources, while others bore the title of papal chaplain or subdean as members of one of the Hungarian churches. This latter category can be further divided into two parts, one containing those persons who gained ecclesiastical office in Hungary through papal support, the other including those clerics who obtained the title of papal chaplain at a given point of their church career, thanks to a particular service.
Keywords: Papal Chapel, Papal Delegated Jurisdiction, Papal Legate, Árpád Era
.....

A pápai kápolna, az egyházfők személyes káplánjainak közössége az érett középkor egyik jelentős, de talán részleteiben kevésbé ismert egyházi intézménye, amely nem kizárólag a pápai udvarban bírt jelentőséggel, hanem tagjai sokrétű tevékenységének köszönhetően a különböző régiókban is. Tanulmányunkban ezért a pápai kápolnát, illetve a káplánok 13. századi magyarországi szerepvállalását és karrierlehetőségeit vesszük vizsgálat alá. Ezek révén egyrészt a szentszéki–magyar kapcsolatok egy olyan aspektusába nyерhetünk betekintést, amely korábban jobbra csak érintőlegesen merült fel a kutatásban, másrészt képet kaphatunk az egyházi társadalom egy sajátos, funkcionális csoportjáról, amely maga is összetett és több alkategóriára osztható. Ehhez kezdésként át kell tekintenünk, mit is értünk pontosan az érett középkorban pápai kápolna, illetve szentszéki klerikus alatt, ezután mutatjuk be azokat a 13. századi káplánokat, akik valamely módon, megbízásaikon vagy javadalmaikon keresztül kapcsolatba hozhatók a Magyar Királysággal.

Barabás Gábor, PhD, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, Középkori és Korajújkori Történeti Tanszék, egyetemi adjunktus. A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült (BO/00148/17/2).

A pápai kápolna kialakulása és működése az érett középkorban

A pápai kápolna eredendően az egyházfők személyes káplánjainak összességét jelentette, amely a 11. század végétől, 12. század elejétől tekinthető többnek liturgikus feladatokat ellátó személyek egyszerű közösségénél, a pápai udvar differenciálódásához kapcsolódva ugyanis a kápolna elindult az intézményesülés útján.¹ Tagjai egyre sokrétűbb feladatokat végrehajtva, funkcionális eltként szolgálták a pápákat, akik a 13. század második felétől arra is felhasználták az intézményt, hogy a számukra valamilyen szempontból fontos személyeket a káplánok közé történő felvétellel magukhoz kössenek.²

A szentszéki kápolna lehetséges előképeit illetően ugyan csak feltételezésekre hagyatkozhatunk, de a Karoling eredetű udvari, illetve püspöki kápolnák mindenképpen megemlíthetők ebből a szempontból.³ A káplán (*capellanus*) kifejezés ugyan a kora középkortól megtalálható a pápai forrásokban, elkülönülve a plébánosoktól és az uralkodói kápolnák klerikusaitól (a forrástípusoktól függően legtöbbször a *capellanus domini pape* vagy a *capellanus noster* terminusok jelölték őket), de a későbbi, hivatali értelemben vett pápai káplánok csak a 12. század húszas éveitől tűntek fel, akkor is csak elszórtan.⁴ A kápolna kialakítása, vagy legalábbis a folyamat elindítása II. Orbán pápa (1088–1099) tevékenységéhez kapcsolható, de az feltehetően csak utóda, II. Paszkál (1099–1118) idejére fejeződött be.⁵ Az intézményesülésre ösztönzőleg hathatott a bíborosi kollégium kialakítása,⁶ majd tagjai elfoglaltságainak, megbízásainak jelentős növekedése is, ami miatt a kardinálisok számára egyre kevesebb lehetőség adódott a 11. század végétől korábbi liturgikus teendőik ellátására.⁷

¹ Lásd Bernhard Schimmelpfennig: Die Bedeutung Roms im päpstlichem Zeremoniell. In: *Rom im hohen Mittelalter. Studien zu den Romvorstellungen und zur Rompolitik vom 10. bis zum 12. Jahrhundert.* Reinhard Elze gewidmet zur Vollendung seines siebzigsten Lebensjahres. Hrsg. Bernhard Schimmelpfennig – Ludwig Schmugge. Sigmaringen, 1992. 47–48.; Jochen Johrendt: Der vierte Kreuzzug, das lateinische Kaiserreich und die päpstliche Kapelle unter Innocenz III. In: *Legati, delegati e l'impresa d'Oltremare (secoli XII–XIII). Papal Legates, Delegates and the Crusades (12th–13th Century).* Ed. Maria Pia Alberzoni – Pascal Montaubin. Turnhout, 2014. 53.; Matthew David Ross: *The Papal Chapel 1288–1304. A Study in Institutional and Cultural Change.* London, 2013. [Doctoral thesis] 11.

² Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 53.; Ross: *The Papal Chapel*, 10.

³ Reinhard Elze: Die päpstliche Kapelle im 12. und 13. Jahrhundert. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* 36 (1950) 146.; Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 53–54. Vö. Siegfried Haider: Zu den Anfängen der päpstlichen Kapelle. *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung* 87 (1979) 39–40., 60–62., 64.

⁴ Siegfried Haider számos 11. századi adatot gyűjtött össze. Ezek közül kiemelhető Hildebrand – a későbbi VII. Gergely pápa – feltűnése, aki feltehetően VI. Gergely káplánja volt. Haider: Zu den Anfängen, 55 ff.

⁵ Elze: Die päpstliche Kapelle, 148–150.; Ross: *The Papal Chapel*, 10.; Agostino Paravicini Bagliani: *La cour des papes au XIIIe siècle.* Paris, 1995. 67–68.

⁶ Stephan Kuttner: Cardinalis: The History of a Canonical Concept. In: uő: *The History of Ideas and Doctrines of Canon Law in the Middle Ages.* London, 1990. 129–214. passim.

⁷ Elze: Die päpstliche Kapelle, 150.; Haider: Zu den Anfängen, 40–55., 62–65. Haider Lucca és Milánó példáján Itáliában is kimutathatónak tartja a püspöki kápolnák 11. századi létét. A pápák 13. század előtti liturgikus feladataira, valamint az abban érintett csoportokra lásd Schimmelpfennig: Die Bedeutung, 52–56., 59–60.

A pápai kápolnával kapcsolatban az intézmény történetében játszott jelentős szerepük miatt ki kell térnünk röviden a pápai alszerpapok (*subdiaconi*) egyházi rendjére is. A 12. század folyamán a *capellanus* címzés ugyanis még csak elszórtan jelenik meg a forrásokban, a bizonyíthatóan a pápai kápolna tagjai közé számító klerikusok számos esetben mint *subdiaconus S. R. E.* vagy *subdiaconus noster (domini pape)* szerepelnek. Bár a forrásokban megjelenő *subdiaconus* címzés nem utal minden esetben egyértelműen a kápolnai tagságra,⁸ de a pápai alszerpapi és a kápláni méltóságok kezdettől fennálló kapcsolatát támasztja alá – több későbbi adat is, elsősorban III. Ince (1198–1216) pontifikátusától – a címek általánosan megfigyelhető kettős használata (*subdiaconus et capellanus domini pape*).⁹

A pápai alszerpapok (*subdiaconi domini pape*) eredendően Róma város papságának azon rétegéhez tartoztak, amely nem került be a bíborosi kollégiumba annak kialakulásakor.¹⁰ A címzés a 12. század közepétől vált egyre gyakoribbá, azon klerikusok viselték, akik az egyházfőtől nyerték el a magasabb egyházi ordók közül az elsőt.¹¹ Nem kizárólag római egyháziak tartoztak ebbe a körbe, a pápák ugyanis az egész egyházban szentelhettek klerikusokat.¹² Az alszerpapoknak liturgikus szerepük volt a római fő istentiszteleteken, valamint részt vettek a pápai írásbeliség, illetve – a 12. századtól, hasonlóan a kardinálisokhoz – a kúriai bíróságok napi munkájában. Legátusként pedig a pápai udvaron kívül is többször feltűnnek a forrásokban.¹³

A pápai alszerpapi státus – a pápáktól kapott felszentelés miatt – bizonyos előjoggal járt, egyebek mellett mentesültek a püspökök, *ordinariusok* joghatósága alól, így közvetlenül a pápa juriszdikciója alá tartoztak.¹⁴ Az alszerpapok tudatában voltak előjogaiknak, ezt mutatja, hogy Rómán kívül többször megtagadták az engedelmességet püspökeiknek, legalábbis erre utalnak a III. Ince pontifikátusa óta megszaporodó, erre vonatkozó panaszok.¹⁵

A pápaság hatalmának növekedésével párhuzamosan emelkedett mind a római, mind az Örök Városon kívüli, főként az itáliai és francia területről származó *subdiaconusok* száma, ami miatt a pápai udvarban is fontossá vált a csoportba tartozó személyek számon tartása, illetve jövedelmük nagyságának szabályozása.¹⁶ A 12. századi pápai alszerpapok különleges státusa nagyrészt megfeleltethető a később kialakuló és elterjedő külső, tiszteletbeli kápláni címmel: több esetben egyfajta jutalomként volt elnyerhető a titulus, akár

⁸ Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 55.

⁹ Elze: Die päpstliche Kapelle, 151–152., 159–160.; Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 55–56.

¹⁰ Elze: Die päpstliche Kapelle, 151–153.

¹¹ Vö. Fedeles Tamás: Magyar klerikusszentelések Rómában a hitújítás kezdetén (1516–1523). In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, 2017. 53–54.

¹² Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 56.

¹³ Elze: Die päpstliche Kapelle, 151–153.; Haider: Zu den Anfängen, 66–67.

¹⁴ Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 56.

¹⁵ Elze: Die päpstliche Kapelle, 153–156., 168–169.; Jochen Johrendt: Die päpstliche Kapelle als Bindeglied zwischen Kurie und Kirche. In: *Legati e delegati papali: profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII–XIII*. Ed. Maria Pia Alberzoni – Claudia Zey. Milano, 2012. 266–268.

¹⁶ Elze: Die päpstliche Kapelle, 153–156., 168–169.; Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 266–268.; Ross: *The Papal Chapel*, 82–101.

magasabb egyházi rend birtokosai számára is.¹⁷ Számuk feltehetően nem volt maximálva, hiszen a bíborosoktól eltérően nem kötődtek tituláris egyházakhoz.¹⁸

A 13. század elejétől, egészen pontosan III. Ince pontifikátusától¹⁹ egyértelmű változás figyelhető meg a forrásokban. Egyrészt egyre többször tudósítanak pápai káplánokról, a *subdiaconus*ok pedig ezzel párhuzamosan fokozatosan háttérbe szorultak. Az átmeneti fázisra utal a *capellanus et subdiaconus domini pape* címzés használata a század első évtizedeiben.²⁰ A korábbi gyakorlat megváltozása, a Szent Római Egyház helyett a pápára történő hivatkozás az utóbbi tekintélyének növekedését és hegemoniájának kialakulását is reprezentálta.²¹ A folyamat okai nem teljesen tisztázhatók, a pápai kápolna történetének jeles kutatója, Reinhard Elze megállapítása szerint az alszerpapi egyházi ordó feltételezte a pápa általi felszentelést, míg egy pápai káplán, különösen a 13. század végétől a tiszteletbeli kategóriába tartozók esetében nem volt szükség személyes kontaktusra egyházfő és beosztottja között, aminek hatására utóbbi forma egyre vonzóbbá vált a század folyamán, háttérbe szorítva az előzőt.²²

A pápai kápolna szerkezeti felépítésének és működésének részletekbe menő elemzése III. Ince egyházfőiségétől lehetséges.²³ A 12. század végét, 13. század elejét illetően a római liturgia reformja említhető meg, amely révén a pápai káplánokra fontos szerep hárult,²⁴ de III. Ince – több más újdonság mellett – gondoskodott építkezései során a káplánok lakhatási és professzionális igényeiről is.²⁵ A kápolna tagjai ugyanis ekkor még együtt laktak és közösen étkeztek, létfenntartásuk biztosítására általában különböző javadalmakat nyertek el, de liturgikus szolgálataik után is rendelkeztek bevételekkel.²⁶ A káplánok

¹⁷ Elze: Die päpstliche Kapelle, 156.

¹⁸ A kezdetektől megtalálhatók a forrásokban olyan alszerpapok és káplánok, akik más, Rómán kívüli egyházak tagjai is voltak, ezáltal pedig maguk is összekötő kapocsként funkcionáltak a pápai udvar és az egyház régiói között. Elze: Die päpstliche Kapelle, 174.; Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 268–269.; Uő: Der vierte Kreuzzug, 60.

¹⁹ Vö. Ross: *The Papal Chapel*, 14.

²⁰ A pápai kápolna tagjainak jelentős része feltehetően az alszerpapok közé tartozott és a *subdiaconus S. R. E.*, illetve később *subdiaconus et capellanus* címeket viselte, vagyis kezdetben még e csoport tagjai is a pápától nyerték el a felszentelést, és a további egyházi rendeket is csak az egyházfőtől fogadhatták. Elze: Die päpstliche Kapelle, 170–171.

²¹ Elze: Die päpstliche Kapelle, 156–157.

²² Uo. 170–171.

²³ Elze: Die päpstliche Kapelle, 171–172.; Haider: Zu den Anfängen, 60.; Paravicini Bagliani: *La cour des papes*, 68–69.

²⁴ Elze: Die päpstliche Kapelle, 171–172.; Schimmelpfennig: Die Bedeutung, 47–48., 60–61.; Bernhard Schimmelpfennig: *Die Zeremonienbücher der römischen Kurie im Mittelalter*. Tübingen, 1973. 17–20.; Paravicini Bagliani: *La cour des papes*, 69. Vö. John C. Moore: *Pope Innocent III (1160/61–1216). To Root Up and to Plant*. Leiden–Boston, 2003. 201. Bernhard Schimmelpfennig dolgozta fel részletesen a pápai kápolnában a 13. század elején megtalálható liturgikus műveket, amelyek alapján III. Ince reformjai, és részben a korábbi állapotok rekonstruálhatók. Schimmelpfennig: *Die Zeremonienbücher*, 17–23.

²⁵ Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 270. Vö. Bernhard Schimmelpfennig: Die Organisation der päpstlichen Kapelle in Avignon. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 50 (1970) 84.; Haider: Zu den Anfängen, 67–69.

²⁶ Elze: Die päpstliche Kapelle, 173–174.; Ross: *The Papal Chapel*, 87–88., 95. Vö. Schimmelpfennig: Die Organisation, 84.

meghatározott alkalmakkor segédkeztek a pápáknak a misék celebrálásában, valamint a körmenetek alkalmával ők vitték a keresztet, illetve maguk is miséztek saját liturgia alapján.²⁷ Kötelezettségeik a pápai udvarban meglévő magas státusuk indikátorainak is tekinthetők.²⁸

A káplánok jövedelmeit illetően részben feltételezésekre hagyatkozhatunk, de a 13. század végi, 14. század eleji adatok alapján létfenntartásukról a mindenkori pápák természetbeni (étel, ruházat, gyertyák stb.) és figyelemre méltó pénzbeli juttatások,²⁹ valamint, ahogyan már említettük, különböző beneficiumok adományozása révén gondoskodtak. Rómán kívüli javadalmak elsősorban a 13. századtól kerültek a kápolna tagjainak birtokába.³⁰ A század végi gyakorlat szerint többen pápai engedélyt kaptak, hogy beneficiumuktól távol, a pápai udvarban teljesíthessenek szolgálatot.³¹ Egyes római káptalanok soraiban jelentős számban találunk olyan kanonokokat, akik egyidejűleg a pápai kápolna tagjai is voltak. Ez a Szent Péter-káptalan esetében Jochen Johrendt kutatásai alapján minden klerikus tag esetében kimutatható. A pápák valószínűleg tudatosan törekedtek arra, hogy a hozzájuk szorosan kapcsolódó, sokoldalúan felhasználható funkcionális csoportot egyben tartsák.³² III. Ince intézkedései alapján feltételezhetjük, hogy a káplánok különböző juttatásaik mellett a pápák szűkebb *familiájának*, adott esetben háztartásának, *mensájának*³³ tagjaiként számolhattak a későbbi előrelépés lehetőségével is, vagyis a kápolnai tagság egyfajta ugródeszkát is jelenthetett számukra.³⁴

Tipikusnak mondható karrierlehetőség volt a szentszéki káplánok számára a felemelkedés a bíborosi kollégiumba,³⁵ a pápáknak ugyanis alapvetően érdekükben állt, hogy a mellettük álló és döntéshozó funkcióval is rendelkező testületet hozzájuk hű klerikusokkal bővítsék, a *familiájukhoz* tartozó káplánok – és alszerpapok – pedig különösen meg-

²⁷ Elze: Die päpstliche Kapelle, 173–174.; Ross: *The Papal Chapel*, 87–88., 95. Vö. Schimmelpfennig: Die Organisation, 84.

²⁸ Elze: Die päpstliche Kapelle, 174., 198–200.; Ross: *The Papal Chapel*, 87., 95.

²⁹ A pápai udvar tisztségviselőinek 13. századi jövedelmeire lásd Paravicini Bagliani: *La cour des papes*, 107–118. A pápai kápolna 13. század végi helyzetét részletesen Matthew David Ross dolgozta fel. Lásd Ross: *The Papal Chapel*, 82–101.

³⁰ Elze: Die päpstliche Kapelle, 168., 185–187. Vö. Ross: *The Papal Chapel*, 76–77.; Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 56–57.

³¹ Ross: *The Papal Chapel*, 76–79.

³² Jochen Johrendt: *Die Diener des Apostelfürsten. Das Kapitel von St. Peter im Vatikan (11.–13. Jahrhundert)*. Berlin – New York, 2011. 169–175.; Uő: Die päpstliche Kapelle, 271–282.; Ross: *The Papal Chapel*, 95 ff.

³³ Ross: *The Papal Chapel*, 11–12.

³⁴ Elze: Die päpstliche Kapelle, 184–185.

³⁵ A bíborosi kollégium és a pápai kápolna kialakulása valószínűleg összekapcsolható egymással. Lásd Hans-Walter Klewitz: Die Entstehung des Kardinalskollegiums. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* 25 (1936) 193. Vö. Haider: Zu den Anfängen, 65. A bíborosi kollégium összetételére újabban lásd Werner Maleczek: Die Kardinäle von 1143 bis 1216. Exklusive Papstwähler und erste Agenten der päpstlichen plenitudo potestatis. In: *Geschichte des Kardinalats im Mittelalter*. Hrsg. Jürgen Dendorfer – Ralf Lützel Schwab. Stuttgart, 2011. (Päpste und Papsttum 39) 102–103.; Andreas Fischer: Die Kardinäle von 1216 bis 1304. Zwischen eigenständigem Handeln und päpstlicher Autorität. In: *Uo.* 160–170., 174–176. Vö. Andreas Fischer: Personelle Verflechtung und politisches Handeln: Zur Wahrnehmung und Funktion kardinalischer Beziehungen im 13. Jahrhundert. In: *Die Kardinäle des Mittelalters und der frühen Renaissance*. Hrsg. Jürgen Dendorfer – Ralf Lützel Schwab. Firenze, 2013. 19–20.

feleltek ennek a kritériumnak. A kardinálisok középkori történetének kiváló kutatója, Werner Maleczek a 13. század elejével kapcsolatban a származás és az intellektuális képességek mellett egyenesen a kápolnai tagságot nevezte meg a bíborosi kollégiumba kerülés egyik kritériumaként. Az azonban a források esetlegessége miatt nem állapítható meg egészen pontosan, milyen arányban következett be a felemelkedés, és hány káplán őrizte meg haláláig pozícióját. Nem tudjuk tehát, milyen mértékben működött „karrierkatalizátorként” a kápolnai tagság.³⁶ Még kevesebb adattal rendelkezünk arra nézve, hány káplán vagy *subdiaconus* emelkedett püspöki – illetve érseki – méltóságra, az ismert esetek is javarészt a 13. század utolsó részéből származnak. A korábban a pápai udvarban tevékenykedő és címüket tovább viselő főpapok fontos összekötő kapocsként funkcionálhattak ezután a régiók és az egyházi központ között.³⁷

A pápai kápolna működése és fejlődése természetesen más kúriai intézményekkel, így a kancelláriával³⁸ is összefüggésben állt. Erre utal például, hogy a *subdiaconus*hoz hasonlóan a *notarius* címzés használata – még III. Ince pontifikátusa alatt is – gyakori volt a káplánok körében. Egyes vélekedések szerint a kancellária jegyzői, *notariusai* automatikusan a pápai kápolna tagjainak is számítottak a 13. században.³⁹ Nehezíti a tisztánlátást a címek használatában jelentkező bizonytalanság, jelesül, hogy több, bizonyíthatóan a kápolnához tartozó személy esetében a *capellanus*, *subdiaconus* vagy a *notarius* címzések egyike sem jelenik meg a forrásokban.⁴⁰ A kétségtelenül fennálló kapcsolatra utal azonban, hogy több kancellári és alkancellári pozíciót betöltő bíboros is bizonyíthatóan a kápolna tagja volt előzőleg. Az 1216-ot követő időszakból ugyan nem igazolható egyértelműen az alkancellárok kápolnai tagsága, de olyan forrás sem ismert, ami kizárná ezt. Ez azonban a *notariusok* (és az *audientia litterarum contradictarum* tagjai) esetében szinte kivétel nélkül adatolható.⁴¹

³⁶ Werner Maleczek: *Papst und Kardinalkolleg von 1191 bis 1216*. Wien, 1984. 203–206.; Uő: Die Kardinäle, 102–103.; Elze: Die päpstliche Kapelle, 164–166.; Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 268., 270–271.; Ross: *The Papal Chapel*, 54–56.; Haider: Zu den Anfängen, 65.; Fischer: Die Kardinäle, 160–170., 174–176.; Thomas W. Smith: The College of Cardinals under Honorius III. A Nepotistic Household? In: *Religion and the Household*. Ed. John Doran – Charlotte Methuen – Alexandra Walsham. Woodbridge – New York, 2014. 74–85. (Studies in Church History 50) 81–82.

³⁷ Elze: Die päpstliche Kapelle, 167–168.; Ross: *The Papal Chapel*, 55–56., 76.

³⁸ III. Ince személyéhez köthető a pápai írásbeliség szervezeti kereteinek a megújítása is, amit a pápai kormányzat növekvő igényei tettek szükségessé. Vö. Thomas Frenz: *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*. Stuttgart, 1986. 54 ff.

³⁹ A 13. század második felét illetően számos kancelláriai alkalmazott esetében adatolható a kápolnai tagság. Lásd Gerd Friedrich Nüske: Untersuchungen über das Personal der päpstlichen Kanzlei 1254–1304. *Archiv für Diplomatik* 21 (1975) 249–431. passim.

⁴⁰ Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 267., 275.; Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 55. A 12. századi példákra lásd Elze: Die päpstliche Kapelle, 158–160.; Haider: Zu den Anfängen, 66.

⁴¹ Elze: Die päpstliche Kapelle, 174–177.; Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 267. Vö. Jane Eleanor Sayers: *Papal Judges Delegate in the Province of Canterbury 1198–1254. A Study in Ecclesiastical Jurisdiction and Administration*. London. 1971. (Oxford Historical Monographs) 14–25.

A káplánok részt vettek – részben felváltva a kardinálisokat – a pápai bíróságok (*audiencia*, majd *rota*)⁴² ügymenetében is (elsősorban ügyhallgatóként, *auditorként*).⁴³ Ez a gyakorlat, bár nem kizárólagosan, a jövődő káplánok kiválasztásánál a jogi képzettség felértékelődéséhez vezetett, olyannyira, hogy a *magisteri* cím adott esetben a kápolnához tartozás indikátorának is tekinthető a pápai udvar tagjai esetében.⁴⁴ III Honoriustól kezdve többször káplánok töltötték be a *poenitantiarius* hivatalát, a pápák ugyanis általában *familiárisaikat* jelölték ki erre a feladatra.⁴⁵

A felsorolt tevékenységeken túl volt még egy fontos terület, amelyen az egyházfők előszeretettel alkalmazták klerikusaikat. A káplánok és alszerpapok már a 12. századi forrásokban is túlnyomórészt valamely típusú pápai küldöttként tűnnek fel egyházi és világi (diplomáciai) ügyekben egyaránt, bár ekkor a kardinálisokhoz képest még jóval kisebb arányban, mint egy évszázaddal később.⁴⁶ Ez a gyakorlat az 1200-as években vált különösen jelentőssé,⁴⁷ amikor eseti megbízások mellett bizonyos alkalmakkor már a pápai káplánok is megkaphatták az egyébként csak bíborosoknak adott teljes legátusi felhatalmazást (*plena legatio*).⁴⁸

A bíborosi kollégium behatárolt taglétszáma miatt tehát a káplánok egyre gyakrabban kaptak megbízásokat. Ez a tendencia abban az esetben lehetett különösen előnyös a pápák számára, ha a kardinálisok egy részével nem ápoltak jó viszonyt, de megbízható küldöttek felhatalmazására nagyobb számban volt szükség.⁴⁹ A pápákhoz közel álló káplánok legációik és más jellegű misszióik során rugalmasabban – és egyúttal sokrétűbben – járhattak el a megoldandó ügyvel kapcsolatban, mint a kardinálisok, mivel alacsonyabb rangjuk révén kevesebb felelősség nyugodott a vállukon.⁵⁰ A megbízó és a megbízott közötti szoros kapcsolat olyan jelentős lehetett, hogy adott esetben nem is dönthető el, az

⁴² Stefan Killermann: *Die Rota Romana. Wesen und Wirken des päpstlichen Gerichtshofes im Wandel der Zeit*. Frankfurt am Main, 2009. (Adnotationes In Ius Canonicum 46) 32–50.; Fischer: *Personelle Verflechtung*, 180.

⁴³ Elze: *Die päpstliche Kapelle, 177–180.*; Johrendt: *Die päpstliche Kapelle*, 269.; Uő: *Der vierte Kreuzzug*, 58.; Ross: *The Papal Chapel*, 10. Vő. Julien Théry-Astruc: *Judicial Inquiry as an Instrument of Centralized Government. The Papacy's Criminal Proceedings against Prelates in the Age of Theocracy (Mid-Twelfth to Mid-Fourteenth Century)*. In: *Proceedings of the Fourteenth International Congress of Medieval Canon Law*. Ed. Joseph Goering – Stephan Dusil – Andreas Thier. Città del Vaticano, 2016. (Monumenta Iuris Canonici Series C. Subsidia 15) 883.; Killermann: *Die Rota*, 40–50.

⁴⁴ Ross: *The Papal Chapel*, 27., 52–53., 63–64.

⁴⁵ Elze: *Die päpstliche Kapelle*, 180. Vő. Paravicini Bagliani: *La cour des papes*, 71–72.

⁴⁶ Elze: *Die päpstliche Kapelle*, 161.; Johrendt: *Die päpstliche Kapelle*, 268–269.; Ross: *The Papal Chapel*, 12., 93–94.

⁴⁷ Egyes jellemző példákra lásd Johrendt: *Die päpstliche Kapelle*, 274–275.

⁴⁸ Vő. Johrendt: *Die päpstliche Kapelle*, 276–279.; Agostino Paravicini-Bagliani: *Hat das Papsttum seiner plenitudo potestatis Grenzen gesetzt (1050–1300)? In: Das begrenzte Papsttum. Spielräume päpstlichen Handelns. Legaten – delegierte Richter – Grenzen*. Hrsg. Klaus Herbers – Fernando López Alsina – Frank Engel. Berlin – New York, 2013. 29–37., 29–31.

⁴⁹ Elze: *Die päpstliche Kapelle*, 180–181.; Johrendt: *Die päpstliche Kapelle*, 263. Vő. Sayers: *Papal Judges*, 15.

⁵⁰ Johrendt: *Die päpstliche Kapelle*, 263., 275.; Ross: *The Papal Chapel*, 13. Vő. Richard A. Schmutz: *Medieval Papal Representatives. Legates, Nuncios and Judges-delegate*. In: *Post scripta. Essays on Medieval Law and the Emergence of the European State in Honor of Gaines Post*. Ed. Joseph R. Strayer – Donald E. Queller. Rome, 1972. (Studia Gratiana 15) 459–460.

adott személy kiválasztásakor pusztán a – kápláni – pozíció volt a döntő, vagy pedig a pápához fűződő személyes kontaktus.⁵¹ Jellemző feladat volt a káplánok számára vitás kánoni választások kivizsgálása, illetve ehhez kapcsolódóan a *pallium* átadása a megerősített érsekek és metropoliták számára.⁵² A kardinálisokhoz hasonlóan a pápai káplánok is megjelentek alkalmanként az egyházi állam igazgatásában is, például rektorként.⁵³

A káplánok Rómán kívüli (delegált) bírói tevékenységét illetően III. Honorius (1216–1227) pontifikátusa előtti időszakból – a *subdiaconus*okkal ellentétben – nem rendelkezünk sok adattal,⁵⁴ de az bizonyosnak tűnik, hogy elsőként a külső káplánok jelentek meg kiküldött bírói szerepben, a rómaiak csak ezután, bár esetükben továbbra is a kúriai (ügyhallgatói) tevékenység maradt jellemző. IX. Gergely (1227–1241) uralkodásának végéig csak elvétve fordult elő, hogy egy legátusként vagy kiküldöttként az Örök Városon kívül feladatot teljesítő káplán – elnyerve valamely helyi javadalmat – tartósan távol maradt a pápai udvartól.⁵⁵

A 13. század közepén, közelebről IV. Ince (1243–1254) pontifikátusa alatt egy új fejlődési ív kezdődött a pápai kápolna történetében. Első és talán legfontosabb változásként a káplánok számának ugrásszerű (ötvenről körülbelül kétszázra történő) növekedése nevezhető meg, illetve az a körülmény, mely szerint továbbra sem tartózkodtak mindannyian a pápai udvarban. Jelentős részük Rómától távol képviselte a pápákat, székeskáptalanok vagy akár uralkodói kápolnák tagjaiként. A szentszéki káplánok között a 13. század második felétől pedig már nemcsak igazgatási szakemberek, jogászok és teológusok voltak megtalálhatók, hanem olyan családok sarjai is, amelyeket a pápák valamely okból támogatni akartak. Az egyre jelentősebbé váló mennyiségi növekedés csak úgy volt kivitelezhető, hogy IV. Ince egyre nagyobb számban Rómán – és Itálián – kívüli klerikusokat is szolgálatába fogadott és a pápai kápláni címmel ruházott fel.⁵⁶

Az egyházfő és káplánjai közötti szoros személyes kapcsolat elszórt esetekben már 1241 előtt is átalakulhatott, amikor utóbbiak – elnyerve egy külső javadalmat – nem tértek vissza a pápai udvarba. A káplánok kisebb-nagyobb szolgálatokat tehettek az egyházfőknek, hasonlóan a pápai alszerpapokhoz, de elkerülve az utóbbiakkal kapcsolatos

⁵¹ Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 278–279.

⁵² Elze: Die päpstliche Kapelle, 183.; Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 269.; Uő: Der vierte Kreuzzug, 59–61., 64., 68.

⁵³ Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 269., 274–275.

⁵⁴ Egy magyar vonatkozású ügy azonban elképzelhető, hogy ebbe a kategóriába tartozik, nevezetesen Johannes de Casamaris eljárása Kulin boszniai bán feltételezett eretnoksége ügyében. Lásd alább és Barabás Gábor: Eretnekek, kalózkodók és legátusok. A boszniai eretnokség, a Magyar Királyság és a pápák a 13. század elején. *Világtörténet* 39 (2017) 8–11.

⁵⁵ Elze: Die päpstliche Kapelle, 188–189. Az 1228 és 1231 között a Magyar Királyságban delegált, bíróként tevékenykedő Egved pápai káplánnal kapcsolatban lásd Gábor Barabás: Papal Chaplain and Subdeacon Egidius. Judge Delegate and Legate in Hungary at the Same Time? *Istraživanja, Journal of Historical Researches* 28 (2017) 69–73.

⁵⁶ Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 271.; Elze: Die päpstliche Kapelle, 188–189. Vö. Ross: *The Papal Chapel*, 57–81.

megyéspüspöki panaszokat.⁵⁷ IV. Ince számára az akkor még kivételesnek számító gyakorlat éppen megfelelőnek tűnhetett, amikor felmerült a hozzá hű, Rómán kívüli klerikusok iránti igény. A kápláni cím kötelezettségek összességéből egyfajta jutalmazással kezdett átalakulni, amely az egyházfők mellett akár világi uralkodók szolgálatáért is elnyerhetővé vált.⁵⁸ Az állandóan a Kúrián tartózkodó és a tiszteletbeli káplánok (*capellanus commensalis* és *capellanus honoris*) közötti éles különbségtétel ugyan csak a 14. század terméke,⁵⁹ de funkcionálisan már a 13. század végén is elkülönültek az – akár bizonyos szolgálat miatt az udvarba hívott és kinevezett – állandóan a pápák mellett (*notarius*ként és *auditor*ként) tevékenykedő, valamint a mindenkori feladatok által megkívánt esetekben távollévő káplánok.⁶⁰ A pápai kápláni cím tehát egyszerre jelentette klerikusok egy csoportját, akiket az egyházfő nevezett ki, valamint egy kúriai hivatalt.⁶¹

Az eljárásra vonatkozó szabályzat nem ismert, de IV. Ince időszakától kezdve maradtak fenn kinevezési oklevelek. Ezek megfogalmazásai azonban nem utalnak valamely konzekvens pápai programra, ahogyan a káplánok kötelezettségeiről sem tudhatunk meg sokat belőlük. Későbbi, 14. századi adatok alapján azonban feltételezhető, hogy a káplánok kisebb-nagyobb szolgáltatásokkal tartoztak a mindenkori egyházfőnek, a státussal együtt járó előjogok azonban jelentősebbek voltak: a kápolna tagjai ugyanis – a pápai *subdiaconus*okhoz hasonlóan – ekkor már mentesültek a püspökök joghatósága, illetve feltehetően időlegesen a birtokukba jutott javadalmakkal járó kötelezettségek alól is.⁶² A káplánok hivatali idejére vonatkozóan nem rendelkezünk forrásokkal, de feltételezhetjük, hogy az vagy az adott személy haláláig, vagy következő előléptetéséig tartott. Az is elképzelhető ugyanakkor, hogy bizonyos esetekben a kinevező pápa halála egyes káplánjai számára egyúttal hivataluk végét is jelentette, a rangtól való megfosztás azonban csak kivételes esetben fordulhatott elő.⁶³

A kápolna tagjainak származását illetően ugyancsak IV. Ince pontifikátusától kezdve rendelkezünk részletesebb adatokkal, az azonban a korábbi időszakot illetően is feltételezhető, hogy kezdetben túlnyomórészt római klerikusok nyertek felvételt, majd a pápai

⁵⁷ Elze: Die päpstliche Kapelle, 188–190. Vö. Dietrich Lohrmann: Berichte von der Kurie über den Erwerb umstrittener Prozeßmandate und Privilegien (12.–13. Jahrhundert). In: *Das Papsttum und das vielgestaltige Italien. Hundert Jahre Italia Pontificia*. Hrsg. Klaus Herbers – Jochen Johrendt. Berlin – New York, 2009. 311–330. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 5) 325.

⁵⁸ Lásd az alábbi magyarországi példákat és Ross: *The Papal Chapel*, 45–47.

⁵⁹ Paravicini Bagliani: *La cour des papes*, 69–70. Egy harmadik csoport, a jogi vagy kormányzati helyett pusztán liturgikus és adminisztratív funkciót betöltő, alacsonyabb presztízszű káplánoké (*capellani capellae*) is megkülönböztethető: Ross: *The Papal Chapel*, 100. Vö. Bernard Guillemin: Les chapelains d'honneur des papes d'Avignon. *Mélanges de l'école française de Rome Année* 64 (1952) 217–238.; Charles Burns: Vatican Sources and the Honorary Papal Chaplains of the Fourteenth Century. In: *Römische Kurie. Kirchliche Finanzen. Vatikanisches Archiv. Studien zu Ehren von Hermann Homberg*. Ed. Erwin Gatz. Rome, 1979. 65–95.

⁶⁰ A 13. századi forrásokban nem található különbségtétel az eltérő típusok között. A tiszteletbeli kápláni cím 14. századi általános elterjedése azzal az eredménnyel is járt, hogy a kápláni szolgálat adott esetben pusztán elméletivé vált. Elze: *Die päpstliche Kapelle*, 187–190.; Ross: *The Papal Chapel*, 28–31., 43–50., 79., 100. Vö. Johrendt: *Die päpstliche Kapelle*, 271.

⁶¹ Ross: *The Papal Chapel*, 11.

⁶² Elze: *Die päpstliche Kapelle*, 191.

⁶³ Elze: *Die päpstliche Kapelle*, 191.; Ross: *The Papal Chapel*, 42.

subdiaconusi renddel történt összekapcsolódás által Rómán kívüliek is megjelentek a tagok között. Nagy részük itáliai származású lehetett, bár feltehetően francia, német, angol és ibériai eredetűek is megjelentek a tagság soraiban. A forrásokban felbukkanó családnevek alapján a 14. század elejére, a külső káplánok egyre növekvő számának hatására további bővülés figyelhető meg, amivel párhuzamosan itáliai káplánok kezdtek megjelenni mások mellett Anglia és Franciaország egyházaiban. A pápaság avignoni időszaka természetszerűleg a pápai kápolna összetételére is hatással volt, ami a VIII. Bonifác alatti visszaesés után a francia eredetű tagok számának növekedésével járt együtt.⁶⁴

A származás társadalmi vetületeit illetően a források hiánya miatt nagyrészt ugyancsak a feltételezések talaján kell maradnunk. A káplánok többsége nemes lehetett, jóval kevesebben tartozhattak a polgárság körébe.⁶⁵ Többük esetében kimutatható, hogy nemcsak az egyházfők tágabb értelemben vett *familiájához* tartoztak, hanem az éppen hivatalban lévő vagy egy korábbi pápa tényleges vérrokonai, jellemzően unokaöccsei voltak. A tagok között megtalálhatók voltak továbbá bíborosok,⁶⁶ főpapok, valamint világi uralkodók rokonai és kegyeltjei is. Mindezek ellenére a pápai kápolnába történő bekerülés a 13. század második felétől sem kizárólag nepotizmus útján volt lehetséges, nagy számban találunk a káplánok között jogászokat, teológusokat, illetve koldulórendi szerzeteseket is.⁶⁷

Pápai klerikusok a 13. századi Magyarországon

Tanulmányunk második felében, áttérve a konkrét magyarországi helyzetre, a 13. századi pápai káplánok két nagyobb csoportja, illetve azok tagjai képezik a vizsgáldás tárgyát. Hangsúlyozni kell azonban, hogy nem vállalkozunk az összes vonatkozó személy életútjának részletes bemutatására, jelen esetben sokkal inkább a pápai káplánok magyarországi tevékenységének vizsgálatában rejlő lehetőséget kívánjuk felvázolni.

A szentszéki klerikusok alapvetően két úton kerülhettek kapcsolatba a Magyar Királysággal, vagy legalábbis magyar vonatkozású ügyekkel: egy részük pápai megbízottként (legátusi, nunciusi vagy delegált bírói, esetleg *executori* minőségben) tűnik fel a forrásokban, míg másik csoportjuk valamely magyarországi egyház tagjaként viselte a pápai kápláni vagy alszerpapi címet. Ez utóbbi kategória maga is két további alcsoportra bontható: azon személyek csoportjára, akik a pápák támogatásával jutottak magyarországi egyházi tisztség(ek)hez, valamint azon klerikusokéra, akik egyházi karrierjük egy adott pontján nyerték el a pápai kápláni címet valamely szolgálat jutalmául. A kúriai káplánok esetében alapvetően a magyarországi vagy magyar ügghöz kapcsolható tevékenység áll a kutatás

⁶⁴ Schimmelpfennig: Die Organisation, 86 ff.; Elze: Die päpstliche Kapelle, 192.; Ross: *The Papal Chapel*, 57–81. Vö. Johrendt: Die päpstliche Kapelle, 271.

⁶⁵ Elze: Die päpstliche Kapelle, 192.; Ross: *The Papal Chapel*, 57 ff.

⁶⁶ Vö. Kiss Gergely: *Dél-Magyarországtól Itáliáig. Bánca nembeli István (1205 k. – 1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája*. Pécs, 2015. 66–68.

⁶⁷ A 13. században az is előfordult, hogy az új pápák korábbi bíborosi káplánjaikat felemelték a pápai kápolnába. Elze: Die päpstliche Kapelle, 192–194.

fókuszában, míg a magyarországi klerikusok bemutatásánál a pápai alszerpapi vagy kápláni cím elnyerése, illetve a helyi karrierre gyakorolt hatása.⁶⁸

A magyarországi ügyekkel kapcsolatba hozható pápai káplánok prozopografikus feldolgozását illetően a források felhasználásával,⁶⁹ illetve az értelmezésben rejlő nehézségekkel kapcsolatban elsősorban a címek kétségtelenül megfigyelhető következetlen használata, valamint a nevek változó írásmódjai teremtette bizonytalanság emelhető ki, ami a vizsgált személyek által birtokolt beneficiumok tisztázásával csak részben küszöbölhető ki.⁷⁰ Ugyancsak figyelmet kell fordítani arra a körülményre, hogy a pápai regisztrumok közel sem tartalmazzák az adott egyházfő alatt kiállított valamennyi oklevelet, az egyes – pápai és az egyházfőknek küldött – levelek különböző okokból (az érintett ügy jelentősége, az oklevélnyerő kérvénye stb.) kerülhetnek regisztrálásra.⁷¹ Számolni kell tehát az a lehetőséggel, hogy a mégoly alapos kutatás ellenére is maradhatnak ki személyek, ennek megfelelően a célul kitűzött prozopografiai adattár alapján levonható következtetéseket is óvatosan kell majd kezelni.⁷²

Pápai klerikusok (kezdetben jellemzően alszerpapok) a 12. század folyamán jelentek meg magyar vonatkozással bíró esetekben, azonban ezek a szereplések még kivétel nélkül dalmáciai egyházak ügyeihez kötődtek,⁷³ így jelen vizsgálatunkban nem térünk ki rájuk

⁶⁸ Vö. Ross: *The Papal Chapel*, 52.

⁶⁹ A kutatás során elsősorban oklevelekre támaszkodhatunk, bár elszórtan narratív szövegekben is fellelhető adatok (lásd például alább Umberto Bianchi tevékenységét Árpád-házi Margit boldoggá avatási eljárása során). Az előbbi kategória két fő részre osztható, a pápai és a magyarországi forrásokokra. A szentszéki források esetében alapvetően a pápai regisztrum-kötetek, valamint kiadásai, illetve August Potthast az egész választott korszakot lefedő monumentális munkája használhatók fel. Lásd pl. *Die Register Innocenz' III. 1–XIII.* Hrsg. Othmar Hageneder et al. Graz–Wien–Rome, 1964–2015.; *Regesti del Pontefice Onorio papae III. Dall' anno 1216 all' anno 1227.* t. I–II. Ed. Pietro Pressutti. Rome, 1888. (= RPO); *Les registres de Grégoire IX. I–IV.* Ed. Lucien Auvray. Paris, 1890–1955.; *Les registres d'Alexandre IV. I–III.* Ed. Charles Bourel de la Roncière – Joseph de Loye – Auguste Coulon. Paris, 1901–1953.; *Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum Natum MCXCVIII ad annum MCCCIV.* I–II. Ed. August Potthast. Berolini, 1874. (= RPR) stb. Magyar részről pedig a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának elektronikus formában elérhető Diplomatikai Levéltára és Diplomatikai Fényképgyűjteménye mellett a különböző oklevéltárak és regeszta-kötetek révén mutatható ki a pápai káplánok tevékenysége. Lásd pl. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.* I–II/1. Szerk. Szentpétery Imre. Bp., 1923–1943. II/2–4. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Borsai Iván, Bp., 1961–1987. (= RA); *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Ad edendum praeparavit Richard Marsina.* I–II. Bratislava, 1971–1987.; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* I–XI. Studio et opera Georgii Fejér. Budae, 1829–1844. (= CDH); *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae.* I–XV. Collegit et digessit Tade Smičiklas. Zagrabiae, 1904–1934. (= CDCr); *Árpád-kori új okmánytár – Codex diplomaticus Arpadianus continuatus.* I–XII. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. Pest–Bp., 1860–1874. (= ÁÚO); *Monumenta ecclesiae Strigoniensis.* I–III. Ed. Knauz Ferdinandus. Strigonii, 1874–1924. IV. Ed. Dreska Gabriel et al. Strigonii–Budapestini, 1999. (= MES); *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis – A veszprémi püspökség római oklevéltára.* I–IV. Ed. Frakkói Vilmos – Lukács József. Bp., 1896–1907. (= MREV); *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia.* I–II. Ed. Augustinus Theiner. Rome, 1859–1860. (= VMH) stb. Vö. Ross: *The Papal Chapel*, 35–41.

⁷⁰ Lásd Ross: *The Papal Chapel*, 39–41.

⁷¹ Lásd Othmar Hageneder: *Die Register Innozenz III.* In: *Papst Innozenz III., Weichensteller der Geschichte Europas.* Hrsg. Thomas Frenz. Stuttgart, 2000. 92–93. Vö. Ross: *The Papal Chapel*, 37.

⁷² Vö. Ross: *The Papal Chapel*, 36–38.

⁷³ Ebbe a körbe sorolható Pisai Henrik (*Heinricus de Pisa*) ciszterci szerzetes, pápai alszerpap 1153-as raguzai missziója (CDCr II. 75. sz., illetve: <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/171> – a letöltés

részletesen. A pápai kápolna első tagjai a 13. század elejétől kerültek kapcsolatba a szűkebben vett Magyar Királyság ügyeivel, méghozzá szentszéki megbízottként, legátusi vagy nunciusi minőségben. Közülük az első, János (*Johannes de Casamaris*), aki már ciszterci szerzetesként a pápai kápláni címet is viselte az alszerpapi mellett, bizonyos értelemben az átmenetet képviseli a korábbi évtizedek klerikusai után, 1197-től ugyanis többször is járt Dalmáciában, illetve a Balkánon különböző feladatokkal.⁷⁴ 1202-ben azonban a Magyar Királyságban is megfordult a boszniai eretnekség (boszniai egyház)⁷⁵ elleni eljárás, valamint a Kaloján bolgár cárral folytatott szentszéki tárgyalások ügyében, ahol Imre királlyal (1196–1204) is találkozott.⁷⁶ A következő pápai káplánt III. Honorius küldte a Magyar Királyság területére 1219-ben, majd 1221-ben. Viterbói Acontius (*Aconcio*)⁷⁷ először a keresztes hadjárat támogatásával összefüggésben kapott megbízást, míg második útja alkalmával a dalmáciai kalózok és a boszniai eretnekség elleni küzdelem mellett ismét szűkebben vett magyarországi esetekkel is kapcsolatba került. Egyebek mellett jelen volt a magyar főpapok gyűlésén, amelyet a király és Béla herceg ellentéte miatt hívtak össze.⁷⁸

ideje: 2017. november 24.). Vitellius és Theodinus pápai alszerpapak 1168-ban Jánossal, a Szent Márk presbiter-bíborosával közösen kaptak ugyancsak a raguzai érsekségre vonatkozó megbízást (CDCr II. 104. sz.). Teobald francia bencés szerzetes, pápai alszerpapot III. Sándor pápa (1159–1181) küldte 1180-ban Dalmáciába Spalato és Zára ellentéte ügyében (CDCr II. 166. sz. [1180. október 4.], ÁÚO VI. 144–145. [1181 körül]), illetve: <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/194> (a letöltés ideje: 2017. november 24.). Az adatokért Kiss Gergelynek tartozom köszönettel.

- ⁷⁴ Lásd Moore: *Pope Innocent III*, 74.; John V. A. Fine: *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Ann Arbor, 1987. 41–42.; Clifford Ian Kyer: *The Papal Legate and the 'Solemn' Papal Nuncio 1243–1378: The Changing Pattern of Papal Representation*. Toronto, 1979. [Doctoral thesis] 84–85.; Ivan Majnarić: Papinski kapelan Ivan od Casamarija i bilinopoljska abjuracija 1203. Papinski legat koji to u Bosni nije bio? *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (2008) 2–3.; Barabás: *Eretnekek*, 6–7.
- ⁷⁵ Vö. Manuel Lorenz: Bogomilen, Katharer und bosnische „Christen“. Der Transfer dualistischer Häresien zwischen Orient und Okzident (11.–13. Jh.). In: *Vermitteln – Übersetzen – Begegnen. Transferphänomene im europäischen Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Interdisziplinäre Annäherungen*. Hrsg. Balázs J. Nemes. Göttingen, 2011. 107–121.
- ⁷⁶ Lásd James Ross Sweeney: Innocent III, Hungary and the Bulgarian Coronation. A Study in Medieval Papal Diplomacy. *Church History* 42 (1973) 321–323.; Werner Maleczek: Das Frieden stiftende Papsttum im 12. und 13. Jahrhundert. In: *Träger und Instrumentarien des Friedens im Hohen und Späten Mittelalter*. Hrsg. Johannes Fried. Sigmaringen. 1996. 275–278.; Moore: *Pope Innocent III*, 113.; Majnarić: Papinski kapelan, 6–7.; Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 62–64.; Barabás: *Eretnekek*, 9–10.
- ⁷⁷ *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split History of the Bishops of Salona and Split*. Ed. Olga Perić et al. Bp. – New York, 2006. (Central European Medieval Texts 4) 172–173.
- ⁷⁸ Lásd Heinrich Zimmermann: *Die päpstliche Legation in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Vom Regierungsantritt Innozenz' III. bis zum Tode Gregors IX. (1198–1941)*. Paderborn, 1913. (Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland. Sektion für Rechts- und Sozialwissenschaft 17) 94–95.; Lothar Waldmüller: *Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn: Von der Volkerwanderung bis zum Ende der Arpaden (1311)*. Paderborn–München–Wien–Zürich, 1987. (Konziliengeschichte) 173–176.; Ivan Majnarić: Some Cases of Robbing the Papal Representatives along the Eastern Adriatic Coast in the Second Half of the Twelfth and during Thirteenth Century. *Acta Histriae* 15 (2007) 495–502.; Ivan Majnarić: Papinski poslanik Akonciji u Dalmaciji i Hrvatskoj 1219–1223. godine. In: *Humanitas et litterae. Zbornik u cast Franje Šanjeka*. Ed. Lovorka Čoralčić – Slavko Šlišković. Zagreb, 2009. (Analecta Croatica Christiana 40) 79–80., 88–95.; Barabás Gábor: *A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét*.

IX. Gergely káplánja, Egyed 1228 és 1231 között tartózkodott Magyarországon, ahol számos peres ügyben való részvétele mellett a Csák nembeli Ugrin kalocsai érsek által kezdeményezett szerémi püspökség felállításának ügyével bízta meg a pápa.⁷⁹ 1241-ben egy újabb János (*Johannes de Civitella*) érkezett az országba a IX. Gergely által tervezett egyetemes zsinat, valamint ehhez kapcsolódóan a II. Frigyes császár (1220–1250) elleni segítségkérés kapcsán.⁸⁰

A következő, magyar vonatkozású procedúrával kapcsolatba került pápai klerikus (alszerpap és *notarius*) a korábbi megbízottakkal ellentétben nem járt a királyságban. Gergely (*Gregorius de Montelongo*)⁸¹ 1241-ben azt a megbízást kapta IX. Gergelytől, hogy – IV. Béla és öccse, Kálmán herceg kérésére – oldja fel Berthold aquileiai pátriárka, korábbi kalocsai érsek kiközösítését,⁸² majd IV. Ince 1244-ben azt parancsolta neki, hogy gondoskodjon II. András Itáliába menekült özvegyéről, Estei Beatriról, valamint annak fiáról, Istvánról.⁸³ Velasco, egy ferences szerzetes, valamint pápai káplán és gyóntató⁸⁴ ellenben kétszer is járt a Magyar Királyságban. Először 1254-ben, amikor azt a feladatot kapta IV. Incétől, hogy hozzon létre békét IV. Béla és II. Ottokár cseh király között.⁸⁵ Majd közel tíz évvel később, 1263-ban immár egy belső feszültség, a magyar király és fia, István közötti ellentét okán kapott mandátumot IV. Orbán pápától (1261–1264).⁸⁶ Velasco első útjához kapcsolódik Caracciolo Bernát pápai káplán, nápolyi választott érsek⁸⁷ küldetése is, aki ugyancsak a magyar–cseh ellentét miatt kapott 1254-ben megbízást IV. Incétől. Ezt azonban nem sokkal később visszavonta az egyházfő a IV. Bélával folytatott tárgyalásai

Pécs, 2015. (*Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi* 5) 38–39., 138., 179–180.; Uő: *Eretnekek*, 16.; Ivan Majnarić: *Tending the Flock. Clergy and a Discourse of War in the Wider Hinterland of the Eastern Adriatic during the Late Twelfth and Thirteenth Centuries*. In: *Between Sword and Prayer: Warfare and Medieval Clergy in Cultural Perspective*. Ed. Radosław Kotecki – Jacek Maciejewski – John S. Ott. Leiden–Boston, 2018. (*Explorations in Medieval Culture* 3) 445.

⁷⁹ Lásd Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal*. I–III. Bp., 1901. I. 51–52.; Barabás: *Papal Chaplain*, 69–85.

⁸⁰ Lásd Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 64.; Barabás: *A pápaság*, 168–169., 216.

⁸¹ http://www.treccani.it/enciclopedia/gregorio-da-montelongo_%28Dizionario-Biografico%29 (a letöltés ideje: 2017. november 24.).

⁸² RPR 10 980. sz. A korábbi kalocsai főpap II. Frigyes császár támogatása miatt került szembe a pápával. Gregorius de Montelongo Berthold 1251. évi halála után az aquileiai pátriárka méltóságára emelkedett. Conrad Eubel: *Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series. Ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta*. Münster, 1913. (= HC) 99. Vö. Barabás Gábor: *Kálmán szlavón herceg és IX. Gergely pápa. Magyar királyi herceg az Apostoli Szentsek szolgálatában? Aetas 32* (2017) 3. sz. 49–50.

⁸³ RPR 11 377. sz.

⁸⁴ HC 235., 244.

⁸⁵ Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 69.; Solymosi László: *Egyházi-politikai viszonyok a pápai hegemonia idején*. In: *Magyarország és a Szentsek kapcsolatának ezer éve*. Szerk. Zombori István. Bp., 1996. 47–54., 50.; *Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC*. I–IV. Ed. Albinus Franciscus Gombos [Csaba Csapodi], Bp., 1937–1943. (Reprint: 2005–2011.) (= CFH) 428., 3143. sz.; RPR 15 033–15 034., 15 046–15 048., 15 079. sz.

⁸⁶ Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 75–76.; Zsoldos Attila: *Az ifjabb király országa. Századok 139* (2005) 250.; Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Bp., 2007. (*História Könyvtár. Monográfiák* 24) 32–34.

⁸⁷ HC 359.

okán.⁸⁸ Pok nembeli Amadé győri püspök egy oklevele alapján 1263-ban Velasco mellett egy másik pápai káplán, Angelus *magister* is a Magyar Királyság területén tartózkodott. Az egyházfő képviselőjeként ő hívta össze Budán az esztergomi érsekség tartományi zsinatát.⁸⁹

Valter ferences szerzetes és pápai káplán 1264-ben – a szintén pápai klerikus – Timót, korábbi zalai esperes zágrábi püspökké választása körüli nehézségek miatt érkezett a királyságba,⁹⁰ míg 1276-ban V. Ince Umberto Bianchi pápai káplánt és piacenzai kanonokot De la Corre veronai kanonokkal együtt IV. Béla lánya, Margit életének és csodáinak a kivizsgálása érdekében küldte Magyarországra. A megbízottak tanúk kihallgatása és a vizsgálat lefolytatása után a jelentést Rómában XXI. János (1276–1277) pápa elé terjesztették.⁹¹ Ugyancsak 1276-ból származik az az adat, mely szerint Orvietói Rajnald, V. Ince szolgálója (*familiárisa*) nunciusként járt Magyarországon. Küldetése célja ismeretlen. Amennyiben az út tényleg megtörtént, Rajnald feladata a nápolyi Anjouk érdekeinek képviselése, esetleg az ifjú királyné, Izabella támogatása lehetett, legalábbis erre utal, hogy missziója I. Károly nápolyi király diplomájából ismert, amelyet a pápai megbízott pártfogolása⁹² céljából állítottak ki.⁹³

⁸⁸ CFH 5013. sz.; RPR 15 313., 15 318., 15 322., 15 327–15 328., 15 460. sz.; Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 69–70.

⁸⁹ „ad conuocationem Magistri Angeli Clerici capelle domini Pape, et nuncii eiusdem in partes Vngarie”. CDH IV/1. 172. Vö. Iulian Mihai Damian: *Eneco ferences szerzetes inquisíciója Pécs püspökével szemben* (1267). *Egyháztörténeti Szemle* 17 (2016) 2. sz. 23.

⁹⁰ RPR 18 787. sz.; Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 77.; Klaus Ganzer: *Papsttum und Bistumbesetzungen in der Zeit von Gregor IX. bis Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der päpstlichen Reservationen*. Köln–Graz, 1968. 258.; Szűcs Jenő: *A kereszténység belső politikuma a XIII. század derekán*. IV. Béla és az egyház. *Történelmi Szemle* 21 (1978) 171–172.; Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 55.

⁹¹ RPR 21 126., 21 130. sz.; Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 94.; Klaniczay Gábor: *Az uralkodó szentsége a középkorban*. Bp., 2000. 314–316.; Régi és új oklevelek Árpád-házi Margit szentté avatásának történetéhez (1272–1467). Közzéteszi Péterfi Bence. In: *Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban*. Szerk. Csurgai Horváth József. Székesfehérvár, 2017. 309–315.; Gábor Klaniczay: *Saint Margaret: Royal and Female Sanctity*. In: *Legenda Vetus, Acta Processus Canonizationis et Miracula Sanctae Margaritae de Hungaria. The Oldest Legend, Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Ed. Ildikó Csepregi – Gábor Klaniczay – Bence Péterfi. Budapest – New York, 2018. 3–30. (Central European Medieval Texts 8) 20., 25.; Correspondence Relating to Margaret’s Medieval Canonization Attempts. Mandate of Pope Innocent V to the Canons Umberto Bianchi and de la Corra [May 14, 1276], 3.; Mandate of Pope Innocent V to the Canons Umberto Bianchi and de la Corra [May 25, 1276]. In: *Uo.* 726., 732.

⁹² A pápai megbízottak ajánlóleveleivel kapcsolatban lásd Harald Müller: *The Omnipresent Pope: Legates and Judges Delegate*. In: *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Ed. Keith Sisson – Austria A. Larson. Leiden–Boston, 2016. 206–207.

⁹³ *Acta Extera – Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*. I–III. Szerk. Wenzel Gusztáv. Bp., 1874–1876. (Monumenta Hungariae Historica = ADE) I. 38. Vö. Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 80–81. I. Károlyt 1269-ben Bernát montecassinói apát képviselte az István ifjabb királlyal folytatott tárgyalások alkalmával: ÁÚO VIII. 316. Lásd Csukovits Enikő: *Az Anjouk Magyarországon I. rész, I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 51. I. Károly nápolyi király ugyanabban az évben kelt, a IV. László és II. Ottokár cseh király konfliktusa ügyében békéltetőként küldött megbízottjait ajánló levele nem említi Rajnaldot: ADE I. 40. A nápolyi Anjouk és a pápaság együttműködésére lásd Norman Housley: *The Italian Crusades. The Papal-Angevin Alliance and the Crusades Against Christian Lay Powers, 1254–1343*. Oxford. 1982. 15–34.

A pápai udvarból érkező káplánok kaphattak továbbá adószedői, *collector*⁹⁴ felhatalmazást is.⁹⁵ Ebben a szerepben jelent meg 1219-ben az országban Acontius, aki a keresztes hadjárat segítségét szolgáló huszad begyűjtését kellett felügyelnie.⁹⁶ Modenai Gellért pápai alszerpapnak és *scriptornak* X. Gergely (1272–1276) 1275 őszén és III. Miklós (1277–1280) 1278 júliusában kiadott megbízásai alapján Magyarországon, Lengyelországban és *Slavoniában* kellett összegyűjtenie a II. lyoni zsinaton meghatározott pápai adót, azaz hat évre vonatkozóan az egyházi jövedelem tizedét.⁹⁷ Tevékenységéről készült beszámolója szerint feladatát 1281 és 1286 között teljesítette.⁹⁸

A Rómából érkezett klerikusok többször delegált (alkalmanként *választott*) bíróként, adott esetben végrehajtóként, *executori* szerepben is feltűnnek a forrásokban. Közülük kiemelkedik Egyed, akinek összesen nyolc ügygel, köztük Primogenitus pápai alszerpapéval⁹⁹ kapcsolatban ismert magyarországi tevékenysége.¹⁰⁰ Az első, ámbár kétséges adat azonban a már említett Jánosra (*Johannes de Casamaris*) vonatkozik, aki Bernát spalatói érsekkel együtt Kulin boszniai bán ügyében kapott, feltehetően delegált bírói megbízást.¹⁰¹ Acontius választott bíróként vett részt az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apát perében,¹⁰² míg Civitellai János (*Johannes de Civitella*) a több éve pápai eljárás alatt álló Bulcsú csanádi püspök kétségebe vont alkalmasságának ügyében kapott feladatot IX. Gergelytől.¹⁰³ A ferences szerzetes, valamint pápai gyóntató és káplán Eneco 1266-ban egy

⁹⁴ Lásd Fejérpataky László: Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században. *Századok* 21 (1887) 493.; Kropf Lajos: A magyarországi pápai tizedszedők számadásai a 13. és 14. században. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 8 (1901) 196–211., 233–266.; Christiane Schuchard: *Die päpstlichen Kollektoren im späten Mittelalter*. Tübingen, 2000. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts Rom 91); Christiane Schuchard: *Oculus Camere. Die Apostolische Kammer und ihre Kollektoren im 14. Jahrhundert. Wege, Medien und Hemmnisse der Kommunikation*. In: *Zentrum und Netzwerk. Kirchliche Kommunikationen und Raumstrukturen im Mittelalter*. Hrsg. Gisela Drossbach – Hans-Joachim Schmidt. Berlin, 2008. (Scrinium Friburgense 22) 93–125.; Fedeles Tamás: Petrus Stephani collector apostolicus. In: *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. Szerk. Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Rome, 2017. (Collectanea Vaticana Hungariae 1/15) 34–36.

⁹⁵ A 13. századból ismert továbbá Péter gradói főesperes (*Petrus de Montecurvo*) megbízása, aki 1261-ben kapta azt a feladatot IV. Orbán pápától, hogy az 1245. évi első lyoni zsinat által elrendelt huszadot Magyarországon, Csehországon és Lengyelországban szedje be, majd helyezze el letétbe a velencei Szent Mór-egyházban. RPR 18 131., 18 291–18 292. sz. Lásd Fejérpataky: Pápai adószedők, 498.

⁹⁶ Lásd Fejérpataky: Pápai adószedők, 497–498.; Majnarić: Papinski, 79–80.; Barabás: Eretnekek, 9–10.

⁹⁷ VMH I. 319., 327.; RPR 21 368. sz.; Fejérpataky: Pápai adószedők, 499.; Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 166.

⁹⁸ *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. A pápai tizedszedők számadásai, 1281–1375*. Sorozatszerk. Várszegi Asztrik – Zombori István. Bp., 2000. (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. 1/1) 1–12.

⁹⁹ A pápai káplánok végrehajtói (*executori*) tevékenységére más szentszéki klerikusok javadalmaival kapcsolatban lásd Johrendt: Der vierte Kreuzzug, 57.; Ross: *The Papal Chapel*, 39.

¹⁰⁰ Lásd Barabás: Papal Chaplain, 69–72.

¹⁰¹ Lásd Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 39.; Sweeney: Innocent III, 321–322.; Majnarić: Papinski, 8–12.; Barabás: Eretnekek, 15–17.

¹⁰² „Cumque dilecto filio, Acontio Subdiacono et Capellano nostro, de mandato nostro in illis partibus existente, in eum tamquam in arbitrum fuisset ab utraque parte super praemissis et concorditer compromissum”. – CDH VII/5. 226. Lásd Keglevich Kristóf: *A garamszentbenedeki apátság története az Árpád- és az Anjou-korban (1075–1403)*. Szeged, 2012. (Capitulum 8) 80–81.; Barabás: *A pápaság*, 274.

¹⁰³ Lásd Juhász Kálmán: *A csanádi püspökség története. Az alapítástól a tatárjárásig (1030–1242)*. Makó, 1930. 169–170.; Barabás: *A pápaság*, 253–256.

több éve húzódó ügy, a Jób pécsi püspök ellen a helyi káptalan tagjai által emelt vádak kivizsgálása miatt érkezett Magyarországra.¹⁰⁴ Péter pápai *subdiaconus* egyfajta átmenetet képez az egyházfő klerikusainak másik csoportjába, akik a magyar egyházon belül futottak be karriert. Péter ugyanis kalocsai kanonok volt, amikor IV. Ince 1243-ban megbízta őt a nyitrai választott püspökkel és Ádám esztergom-szenttamási préposttal együtt Benedek váradi püspök áthelyezésével az üresedésben lévő győri főpapi székbe.¹⁰⁵

A pápai káplánok tevékenykedtek továbbá a pápai bíróságon ügyhallgatói, *auditori* szerepkörben is magyarországi perekkel kapcsolatban. III. Honorius egy 1221. évi oklevele alapján ismert, hogy a Szent Theodorus egyház diakónus-bíborosa, Gergely (*Gregorius de Crescentio*), a korábban Magyarországon járt, azonos nevű legátus¹⁰⁶ unokaöccse, 1216 előtt III. Ince káplánjaként a pannonhalmi apátság és a zágrábi püspökség tizedperében működött ügyhallgatóként.¹⁰⁷ Gran mester 1218-ban Pannonhalmának a fehérvári őrkanonokkal folytatott perében,¹⁰⁸ míg *magister* Ubaldus IV. Ince egy későbbi megbízásának tanúsága szerint 1245 előtt az egri püspökkel és a főesperessel a tizedek miatt pereskedő bizonyos egyháziak ügyében járt el *auditorként*.¹⁰⁹ IV. Sándor egy 1258. évi oklevele egy olyan magyar vonatkozású perről tudósít, amelyben több szentszéki klerikus is érintett volt, méghozzá bíróként és vádlottként egyaránt. A kérdéses eset, az esztergomi érsek megbízottainak kifosztása még IV. Ince pontifikátusa alatt történt, de utóda bízta meg Jordanus mestert, alkancellárját, hogy fossa meg hivatalától a gyanúsított Lanfrancus de Coccót, korábbi pápai írnot.¹¹⁰

A magyar vonatkozású ügyekkel kapcsolatba hozható pápai káplánok második nagy csoportjába azon személyek sorolhatók, akik vagy a pápák támogatásával nyertek el valamely magyarországi méltóságot, vagy egyházi karrierjük egy későbbi részén kapták meg a pápai kápláni címet az egyházfőknek vagy az uralkodóknak tett szolgálataik fejében.¹¹¹

A pápai káplánok és alszerpapok magyarországi karrierlehetőségeit illetően az első adatok III. Honorius pontifikátusának időszakából származnak. István aradi prépost és Primogenitus zágrábi kanonok az 1220-as évek elején *subdiaconusként* léptek egyre előrébb az egyházi ranglétrán. Előbbi királyi kancellársága után zágrábi püspök lett, míg utóbbinak először a győri káptalanban igyekezett egy újabb stallumot biztosítani a pápa, majd a következő egyházfő, IX. Gergely támogatásával a váradi püspöki méltóságra lett

¹⁰⁴ RPR 19 833., 19 854. sz.; Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 78.; Koszta László: *Püspökök és városuk. A 14. század közepéig*. In: *A pécsi egyházmegye története. A középkor évszázadai (1009–1543)*. I. Szerk. Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümei József. Pécs, 2009. 81–83.; Damian: *Eneco*, 19–30.

¹⁰⁵ RPR 11084. sz. Vö. Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 11) 91.

¹⁰⁶ Barabás Gábor: *Gregorius de Crescentio bíboros élete és magyarországi legációi*. In: *Varietas delectat*. Szerk. Kiss Gergely. Pécs, 2018. [előkészületben].

¹⁰⁷ HC 4.; James Ross Sweeney: *Innocent III., Canon Law and Papal Judges Delegate in Hungary*. In: *Popes, Teachers, and Canon Law in the Middle Ages*. Ed. James Ross Sweeney – Stanley Chodrow. Cornell. Ithaca–New York. 1989. 36., 41.; Maleczek: *Papst*, 183–184.

¹⁰⁸ Lásd RPR 5725. sz., MREV I. 43.; Barabás: *A pápaság*, 264–265.

¹⁰⁹ RPR 15 821. sz.; CDH IV/1. 372.

¹¹⁰ RPR 17 343. sz., MES I. 451.

¹¹¹ Vö. Ross: *The Papal Chapel*, 46.

esélyes, bár azt végül nem nyerte el.¹¹² III. Honorius 1225-ben egy káplánja, a római Capocci család sarja, János (*Johannes Caputius*)¹¹³ stallumhoz juttatásával próbálkozott, az aradi prépost méltóságát azonban a pápai támogatás ellenére is II. András jelöltje, Albert nyerte el, amit két évvel később az egyházfő is kénytelen volt elfogadni.¹¹⁴

A magyarországi méltóságot betöltő pápai klerikusok száma az 1260-as évektől, Bánca nembeli István korábbi esztergomi érsek bíborosi méltóságra emelkedése¹¹⁵ után, befolyása eredményeképp nőtt meg ugrásszerűen. Ugyanakkor egy kardinális támogatásának gyakorlati jelentősége már a harmincas években is megmutatkozott. Pecorari Jakab prenestei bíboros-püspök 1232 és 1234 közötti legációjával¹¹⁶ kapcsolatban ugyanis két esetben¹¹⁷ is kimutatható, hogy a kardinális káplánja helyi beneficiumot nyert el: Cognoscens esztergomi kanonoki stallumhoz jutott, míg a tatárjárás krónikása, Rogerius váradi, majd soproni esperes, illetve zágrábi kanonok lett, végezetül pedig a spalatói érseki méltóságra emelkedett.¹¹⁸

¹¹² Lásd Ivan Basić: O pokušaju ujedinjenja zagrebačke i splitske crkve u XIII. stoljeću. *Pro tempore* (2006) 34.; Gál Judit: „Qui erat gratus apud eum”. A spliti érsek szerepe az Árpádok királyságában. In: *Magister historiae. Válogatott tanulmányok a 2012-ben és 2013-ban megrendezett középkorral foglalkozó, mesterszakos hallgatói konferenciák előadásaiból*. Szerk. Belucz Mónika et al. Bp., 2014. 64.; Zsoldos: *Magyarország világi*, 108.; Juhász Csaba: A császári társaskáptalan 1232. évi alapítólevelének arengája. *Magyar Könyvszemle* 133 (2017) 1–3.; Barabás: *A pápaság*, 201–204., 207., 248–249.

¹¹³ RPO 580.

¹¹⁴ Lásd Kiss Gergely: *Királyi egyházak a középkori Magyarországon*. Pécs, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 3) 49., 74.; Barabás: *A pápaság*, 206.

¹¹⁵ Lásd Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 32–44.; Uő: Cardinal’s familia as a Network in the 13th Century. A Case Study of Cardinal Stephen Bánca’s Family in the Mid-thirteenth Century. *Specimina Nova. Pars Prima. Sectio Mediaevalis* 9 (2017) 59.

¹¹⁶ Jakabra lásd Almási Tibor: Egy ciszterci bíboros a pápai világhatalom szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi legációja. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 5 (1993) 129–141.

¹¹⁷ Ugyancsak Jakab tevékenységéhez kapcsolható az az Albericusnak, a francia Trium Fontium apátjának krónikájában található adat, mely szerint a legátus Johannes Teutonicus [Wildeshausen] domonkos szerzetest, a pápa poenitentiariusát tette boszniai püspökké: „A. 1234. Iacobus Prenestias episcopus cardinalis et legatus in Hungaria fratrem Iohannem Predicatorem de penitentialibus domini pape fecit episcopum in Bossena Ragusie”. CFH 103. sz. Johannes esetében azonban más forrás nem szól gyóntatói méltóságáról. Lásd Ganzer: *Papsttum*, 132–133.; Ternovác Bálint: A boszniai latin püspökség története 1344-ig. In: *Micae Mediaevalis V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Fábrián Laura et al. Bp., 2016. 219–220.; Ternovác Bálint: Domonkosok Boszniában a rend megtelepedésétől a 14. század közepéig. In: *Az első 300 év Magyarországon és Európában*, 254–256.; Nedim Rabić: Im toten Winkel der Geschichte: Johannes von Wildeshausen als Bischof von Bosnien 1233/34–1237. In: *Die deutschen Dominikaner und Dominikanerinnen im Mittelalter*. Hrsg. Sabine von Heusinger et al. Berlin–Boston, 2016. 53–69.; Szovák Kornél: A kun misszió helye és szerepe a magyarországi domonkosok korai történeti hagyományában. In: *A Szent Domonkos rend és a kunok*. Szerk. Deme Ágnes – Barna Gábor. Szeged, 2016. 118–119. Albericus magyar vonatkozású adataira lásd Csákó Judit: Néhány megjegyzés Albericus Trium Fontium krónikájának magyar adataihoz. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Bp., 2012. 515–526.

¹¹⁸ Kollányi Ferenc: *Esztergomi kanonokok*. Esztergom, 1900. 9.; Almási Tibor: Megjegyzések Rogerius magyarországi méltóságviseléséhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nomine. Acta Historica* 86 (1988) 9–14.; Körmendy Kinga: *Studentes extra regnum 1183–1543. Esztergomi kanonok egyetemjárása és könyvhasználat*. Bp., 2007. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae. III. 9) 172.; Barabás Gábor: Enoch domonkos szerzetes és Cognoscens esztergomi olvasókanonok bírói működése az 1230-as években. Adalékok a pápai kiküldött bíróság magyarországi történetéhez.

Az első magyar származású kardinális, Bánca István¹¹⁹ környezetéből elsőként Timót pécsi kanonok, zalai és valkói esperes említhető meg, aki bíborosi kamarásként, valamint pápai káplánként és *subdiaconusként* került a zágrábi püspökség élére 1263-ban. Ebben a kardinális is támogatta, méghozzá annak ellenére, hogy az ugyancsak István nevet viselő unokaöccse – ugyancsak pápai káplán – is aspirált a pozícióra. Timót azonban így sem volt könnyű helyzetben, de IV. Kelemen pápa (1265–1268) végül nem engedett IV. Béla tiltakozásának, így a pápai káplán megtarthatta méltóságát, amiben egyebek mellett Valter pápai káplán említett megbízása is szerepet játszott.¹²⁰ Timót püspöki rangra emelkedése egyben korábbi pozíciói megüresedésével is járt. Ezek közül Róbert pápai *subdiaconus* (és bíborosi káplán), Bánca kardinális *neposa* a valkói főesperességet, valamint később egy esztergomi kanonoki stallumot,¹²¹ míg János győri esperes, Bánca unokaöccse és IV. Orbán pápa káplánja, a zalai esperességet nyerte el.¹²² A zágrábi püspöki cím másik várományosa, a bíboros már említett unokaöccse, István elsőként 1263-ban a pozsonyi prépost méltóságát töltötte be, majd 1266-ban Smaragd érsek halála után, Bánca István bíboros jelölésére a kalocsai székeskáptalan egy része érsekké választotta őt.¹²³ A főpapi szék elfoglalása azonban ezúttal sem ment számára minden nehézség nélkül, a kanonokok egy csoportja ugyanis a nem sokkal korábban kinevezett Demeter barsi esperest, pápai alszerpapot választotta ugyanerre a tisztre. IV. Kelemen 1267-ben végül István javára döntött, elutasítva ellenfele alkalmatlanságra (életkori és tanultságbeli hiányosságokra)¹²⁴ vonatkozó vádjait.¹²⁵ Végezetül nem maradhat el Bánca nembeli Péter fia Orbász megemlézése sem, aki Padovában és Bolognában végzett jogi tanulmányokat, majd 1264-ben pápai káplánként pozsegi prépost (és padovai kanonok), illetve 1280-ban Erzsébet özvegy királyné kancellárja lett.¹²⁶

In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta 60. születésnapjára. Szerk. Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 59–70.

¹¹⁹ Bánca István bíborosra legutóbb összefoglalóan lásd Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 13–106. passim. A magyarországi egyházra gyakorolt hatásával összefüggésben lásd Koszta: *Püspökök*, 82.

¹²⁰ Lásd Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 77.; Szűcs: *A kereszténység*, 171–172.; Udvardy József: *A kalocsai érsek életrajza (1000–1526)*. Köln, 1991. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 9) 155–156.; Zsoldos: *Magyarország világi*, 103.; Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 55–56., 89–90.; Uő: *Cardinal's*, 72.

¹²¹ RPR 18 776., 18 777., 18 856. sz. Lásd Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 86–87.

¹²² RPR 18 821. sz. Lásd Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 80.

¹²³ „dilectum filium Stephanum, Colocensem electum, Capellanum nostrum et praepositum Poseniensem, Bononiae litterarum studio insistentem”. – CDH IV/1. 360–361., RPR 20 265. sz.

¹²⁴ „qui patiebat in scientia et aetate defectum”. – CDH IV/3. 360. Vö. Ganzer: *Papsttum*, 265. A defektusokra lásd Fedeles: *Magyar klerikusszentelések*, 59–60.

¹²⁵ RPR 19 710., 19725., 19 889–19 890., 19 942., 20 265. sz. Lásd Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 96–99.; Kiss: *Cardinal's*, 70–71.; Udvardy: *A kalocsai érsek*, 155–157. Vö. Szűcs: *A kereszténység*, 175.; Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Bp., 1993. (História Könyvtár. Monográfiák 1) 294.; Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp., 1971. 23.

¹²⁶ Lásd Zsoldos: *Magyarország világi*, 119.; Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 100–101.; Kiss: *Cardinal's*, 70–71. Vö. Szűcs: *A kereszténység*, 175.; Uő: *Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában*. *Századok* 107 (1973) 569–643., 832.; Bónis: *A jogtudó*, 25., 29. A királyi és királynéi kápolnák nem voltak függetlenek egymástól: Szűcs. *Társadalomelmélet*, 833–834.

Bánca bíboros *familiájával*¹²⁷ kapcsolatban ki kell térnünk röviden néhány további magyar eredetű pápai klerikusra is. Magyar Simon a kardinális kamarása és káplánja volt, valamint az orvietói Szent János-egyházban rendelkezett kanonoki stallummal, míg az ugyancsak magyar származású Parmai Albert parmai kanonoksága mellett 1247-től IV. Ince *notarius*aként tevékenykedett. 1250-ben párizsi püspökké választották, bár a pápa utasítására erről le kellett mondania, illetve, ami jelen témánk szempontjából a legfontosabb, számos alkalommal szolgálta az egyházfőket különböző diplomáciai ügyek során, egyebek mellett a II. Frigyes halála utáni helyzetben Franciaországban és Angliában.¹²⁸ Albert testvére, a „magyarországinak mondott” Parmai Gellért, esztergomi kanonok, Bánca kardinális káplánja volt, amely kapcsolat feltehetően nagy szerepet játszott abban, hogy Gellért Itáliába került, ahol több egyházi javadalmat is elnyert.¹²⁹

A pápai klerikusok utolsó csoportját azon magyarországi egyháziak alkotják, akik pályafutásuk egy későbbi szakaszában nyerték el valamely, legtöbbször királyi követként¹³⁰ a pápai udvarban teljesített szolgálat¹³¹ fejében a kápláni címet. Elsőként a már említett Demeter barsi és esztergomi esperes emelhető ki, aki 1265-ben IV. Béla megbízásából¹³² járt IV. Kelemennél, hogy ott előadja a király Timót zágrábi püspökké választása ellen emelt kifogását.¹³³ A király célja – ahogyan arra már utaltunk – ugyan nem valósult meg, Demeter 1266 júliusában azonban már pápai *subdiaconus*ként tűnik fel a második útjáról tudósító forrásokban, ekkor egyúttal kápláni kinevezést kapott IV. Kelemen pápától.¹³⁴ Ez az első is-

¹²⁷ A bíborosi familia kérdéskörére lásd Agostino Paravicini Bagliani: *Cardinali di Curia e „familiae” cardinilizie dal 1227 al 1254*. I–II. Padova, 1972. (Italia sacra 18–19) II. 443–509.; Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 9–11., 66–68.; Kiss: *Cardinal's*, 61–63.

¹²⁸ Nüske: *Untersuchungen*, 84–85.; Housley: *The Italian*, 18.; Johrendt: *Die päpstliche Kapelle*, 75–278.; Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 74–75.; Kiss: *Cardinal's*, 69–70.; Pascal Montaubin: *Royaume de Sicile, Capétiens et Plantagenets: la mission et légation d'Alberto da Parma en 1252-1255*. In: *Legati e delegati papali; profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII-XIII*. Ed. Maria Pia Alberzoni – Claudia Zey. Milano, 2012. 159–194.

¹²⁹ Gellérttel kapcsolatban felmerült, hogy 1278-ban III. Miklós pápa révén a bíborosi kollégium tagjai közé került, ez az azonosítás azonban nem áll vitán felül. Lásd Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 74–77.; Bagliani: *Cardinali*, 354–355.; HC 10.; Kollányi: *Esztergomi*, 12.; Nüske: *Untersuchungen*, 85.; Hajnal István: IV. Béla királyi kancelláriájáról. *Turul* 32 (1914) 13.; Bónis: *A jogtudó*, 25.

¹³⁰ Vö. Zsoldos Attila: *Az Árpádok követei*. In: *„Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk. Piti Ferenc – Szabados György. Szeged, 2000. 706–709. Magyarországi klerikusok királyi követségeivel kapcsolatban legutóbb lásd Bácsatyai Dániel: II. András angliai követei. *Történelmi Szemle* 59 (2017) 621–632.

¹³¹ Nem elhanyagolható körülmény, hogy az első magyar származású kardinális, Bánca nembeli István maga is járt királyi követként a pápai udvarban, 1241-ben még váci püspökként ő vitte IV. Béla a tatárjárás ügyében kelt levelét IX. Gergelyhez. Bánca 1243 júliusában már esztergomi érsekként kapott pápai legátusi felhatalmazást, majd, mint már többször említettük, 1252-től 1270. évi haláláig bíborosként szolgálta az egyházfőket. Kiss: *Dél-Magyarországtól*, 22–64.

¹³² Demeter a királyhoz és családjához fűződő szoros kapcsolatát az is mutatja, hogy 1265–1266-ban egyúttal Kunigunda hercegnének, Béla herceg feleségének kancellárja is volt. Lásd Zsoldos: *Magyarország világi*, 120.

¹³³ Vö. Szűcs: *A kereszténység*, 171–181.; Szűcs: *Az utolsó*, 93–94.; Bónis: *A jogtudó*, 25.

¹³⁴ RPR 19 725. sz., RCIV. 337. sz., ÁÚO III. 147. Lásd Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 77–78.; Kollányi: *Esztergomi*, 15.; Zsoldos: *Magyarország világi*, 111.

mert ilyen tárgyú magyar vonatkozású oklevél.¹³⁵ Bizonyos azonban, hogy nem Demeter volt az első királyi követ, aki ebben a megtiszteltetésben részesült. Forrásokkal ugyan nem adathozható, de feltételezhetjük, hogy Pál pozsonyi prépost 1259-ben lett pápai káplán, amikor IV. Béla panaszos levelét vitte IV. Sándor pápához (1254–1261).¹³⁶

Egy másik királyi küldött, Sixtus komáromi esperes és esztergomi kanonok első állandó követként 1258 és 1264 között tartózkodott IV. Orbán pápa udvarában.¹³⁷ 1264-ben IV. Béla és fia, István ifjabb király ellentétével kapcsolatban kellett eljárnia,¹³⁸ ugyanebből az évből maradt fenn az egyházfő azon levele, amely a nyitrai püspököt azzal bízta meg, hogy káplánja, Sixtus számára megfelelő javadalomról gondoskodjon.¹³⁹ Feltételezhetjük tehát, hogy ebben az esetben is a királyi követi tevékenység, vagyis egy diplomáciai jellegű feladat egyik folyamányával állunk szemben a pápai kápláni cím esetében.¹⁴⁰ Nem illeszkedik azonban ebbe a trendbe László honti esperes, majd esztergomi nagyprépost esete. László ugyanis 1265-ben, amikor IV. Béla követeként köszöntötte IV. Kelemen pápát megválasztása alkalmából, az általa vitt királyi levélben már pápai káplánként (és a király *notarius*aként és udvari *apocrisarius*aként) jelenik meg,¹⁴¹ vagyis a cím nem tekinthető az út következményének. Az ugyanakkor nem zárható ki teljes bizonyossággal, hogy az esperes már korábban is járt a pápai udvarban, így téve szert a titulusra,¹⁴² de források híján ez legfeljebb csak feltételezés maradhat. László esete azt mindenesetre kiválóan mutatja, hogy a források fennmaradásának esetlegessége miatt a levont következtetésekkel óvatosan kell bánnunk.

A korszak utolsó ismert pápai káplánja Jakab csázmái prépost, a kánonjog doktora, aki az imént ismertetett esettől eltérően nem uralkodói szolgálattal kapcsolatban tűnik fel a forrásokban, hanem Fülöp fermói püspök, pápai legátus megbízásából a zágrábi püs-

¹³⁵ „Clemens Episcopus etc. dilecto filio magistro Demetrio Archidiacono in Ecclesia Strigoniensi, Subdiacono nostro, salutem [...] Tuam itaque personam paterno prosequentes affectu, eamque intendentes favoris Apostolici gratia prevenire, te Capellanorum nostrorum consortio duximus aggregandum, ut tanto libentius de cetero cultui virtutum intendas, quanto exhibitus tibi honor potioris tibi onus maturitatis indicit, quantoque te decet nostris et Apostolice Sedis obsequiis familiaris adherere” – ÁÚO III. 147–148.

¹³⁶ „per dilectum filium M. Paullum, prepositum ecclesie [...] capellanum nostrum, nuncium tuum, virum vtiqve litteratum, prouidum et prudentem” – CDH IV/2. 507., RPR 17 678. sz. Lásd RA 1222. sz. Vö. Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 72–74.; Szűcs: *A kereszténység*, 171 ff.; Zsoldos: *Magyarország világi*, 109., 111.

¹³⁷ Szűcs: *Az utolsó*, 93–94., 172–174. Bónis: *A jogtudó*, 25.; Zsoldos: *Az ifjabb*, 251–252.; Uő: *Családi ügy*, 32–35.; Uő: *Az Árpádok*, 709.

¹³⁸ Lásd Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 76.; Kollányi: *Esztergomi*, 13. Vö. Szűcs: *Az utolsó*, 172–174.

¹³⁹ „dilectus filius magister Sistus, capellanus noster, scolasticus Strigoniensis, clericus et nuncius carissimi in Christo filii nostri B(ele) Ungarie regis illustris, morum et scientie meritis iuvari dinoscitur, ut a nobis gratiose benivolentia foveatur”. – ÁÚO III. 100., RPR 18 979. sz. Vö. Szűcs: *A kereszténység*, 174.

¹⁴⁰ Vö. Ross: *The Papal Chapel*, 46.

¹⁴¹ „duximus ad vestram felicitatem dilectum et fidelem clericum nostrum, magistrum Ladislaum, capellanum vestrum, archidiaconum S. Eustachii in ecclesia Strigoniensi, familiarem notarium, et apocrisarium aule nostre” – CDH IV/3. 259–260., RA 1438. sz. Lásd Fraknói: *Magyarország egyházi*, I. 76–77.; Kollányi: *Esztergomi*, 14.; Szűcs: *A kereszténység*, 179.; Körmendy: *Studentes*, 157.; Zsoldos: *Az Árpádok*, 709.

¹⁴² Az ugyanakkor bizonyosnak tűnik, hogy több évet töltött Itáliában, egészen megbízója haláláig, 1270-ig képviselte IV. Bélát az egyház központjában. Lásd Szűcs: *A kereszténység*, 173–174.

pök és káptalan megkárosítását vizsgálta ki.¹⁴³ A fennmaradt források alapján – az ismert, más jellegű adatok ellenére – alapvetően meghatározónak tarthatjuk Bánca nembeli István támogatását, illetve különösen a királyi szolgálatot, azon belül is a római követségeket a magyarországi klerikusok és a pápai kápolna kapcsolatában.¹⁴⁴

Összegzés

A magyar egyház és a pápai káplánok heterogén csoportjának kapcsolatait illetően a hol nagyobb, hol kisebb jelentőségű legátusi, nunciusi és delegált bírói megbízások¹⁴⁵ mellett három tényezőt kell kiemelnünk: az egyes pápai klerikusok életútjának többszöri összekapcsolódását, Bánca nembeli István kardinális támogatásának jelentőségét, valamint a pápákhoz küldött királyi követségek szerepét. A szentszéki klerikusok ügyeinek összefonódásait illetően az egész 13. századból rendelkezünk adatokkal, az első évtizedeket illetve elég csak István zágrábi püspök és Primogenitus zágrábi kanonok párhuzamos karrierjére, vagy az utóbbi ügyében bíróként megbízott Egyedre gondolunk. A század második feléből azonban olyan ügycsoportok is kiemelhetők, amelyekben pápai káplánok aspiráltak ugyanarra az egyházi méltóságra. Hasonló esetre talán Timót zágrábi püspökké választása szolgáltatja a legjobb példát, különösen, mivel a vitát eldöntendő IV. Orbán káplánját, Valter ferences szerzetest küldte Magyarországra, míg két évvel később IV. Béla panaszát az utóbb pápai káplánnak kinevezett Demeter esztergomi esperes terjesztette IV. Kelemen elé.

Bánca István, az első magyar származású bíboros támogatásával számos, a *familiájába* tartozó magyarországi klerikus került a pápai káptalanok közé, majd nyert el kisebb-nagyobb magyarországi javadalma(ka)t. A királyi megbízásban tevékenykedő egyháziakat illetően ugyancsak több olyan eset ismert, amikor királyi klerikusok római követségeik hatására, vagy legalábbis nagy valószínűséggel ahhoz köthetően nyerték el a kápláni címet, feltehetően a személyes találkozók során kialakult nexusok eredményeképp.

A kutatás kitágítása, a kinevezések az adott személyek későbbi egyházi és világi pályafutására, illetve ezek összefüggéseire gyakorolt hatásának vizsgálata további értékes információval szolgálhat a 13. századi egyházi társadalmat, valamint a magyar királyok diplomáciai rendszerét illetően. Jól mutatják a kérdéskör komplexitását Pál és Demeter megbízásai: előbbi pozsonyi prépostként járt 1259-ben IV. Sándornál, majd hazatérte után már választott fehérvári prépostként 1259 és 1262 között viselte a királyi alkancellári méltóságot, míg veszprémi püspökként 1263 és 1269 között királynéi kancellár volt.¹⁴⁶ Utóbbi barsi esperesként és hercegnői kancellárként kapott IV. Kelemen udvarába szóló

¹⁴³ ÁÚO XII. 310. Lásd Bónis: *A jogtudó*, 24.; Kovács Viktória: „Alter ego domini papae Nicolai III.” Fülöp fermói püspök, szentszéki legátus magyarországi tevékenysége (1279–1281). In: *Varietas delectat*.

¹⁴⁴ Az angliai helyzetre lásd Ross: *The Papal Chapel*, 46–48., 67–68.

¹⁴⁵ Az eltérő típusú megbízások közötti különbségekre lásd Schmutz: *Medieval*, passim; Müller: *The Omnipresent*, 200–201.

¹⁴⁶ Szűcs: *A kereszténység*, 171–173.; Zsoldos: *Magyarország világi*, 111., 115.

királyi követi megbízást, majd pápai káplánként tért vissza a Magyar Királyságba, ahol néhány évvel később, 1268-ban, majd 1277-ben újra, immáron fehérvári prépostként királyi alkancellár lett.¹⁴⁷ Egy további pápai káplán, Sixtus mester esete ugyancsak figyelmet érdemel, szentszéki missziójáról visszatérve 1270-ben ugyanis újabb diplomáciai feladatot kapott, ő vezette a nápolyi Anjoukhoz küldött királyi követséget.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Szűcs: *A kereszténység*, 173.; Zsoldos: *Magyarország világi*, 111–112., 120.

¹⁴⁸ Szűcs: *A kereszténység*, 173.

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: 224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznaponként 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: 06 30 203 1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

